

УДК 272 (476)

**РОЛЯ РЫМСКА-КАТАЛІЦКАГА КАСЦЁЛА Ў КАНФЕСІЙНЫМ ЖЫЦЦІ
БЕЛАРУСКІХ ЗЯМЕЛЬ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА
Ў КАНЦЫ XIV – СЯРЭДЗІНЕ XVI стст.**

Мікалаева Людміла Віктараўна

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
(г. Мінск, Беларусь)

У артыкуле дадзена характарыстыка становішча рымска-каталіцкага касцёла на беларускіх землях Вялікага Княства Літоўскага ў XIV–XVI стст. і яго ўплыву на працэсы ў канфесійным жыцці грамадства.

Пранікненне каталіцызму на беларускія землі ў XI–XII стст. ішло пераважна з Польшчы, а ў XIII–XIV стст. – таксама з Прыбалтыкі, дзе было створана Лівонскае біскупства. У першай палове XIII ст. у Полацку было нават утворана Русінскае біскупства, якое падпарадкоўвалася Рыжскаму арцыбіскупству [2, с. 61–62].

Шырокае распаўсюджванне і замацаванне каталіцтва на беларускіх землях пачалося ўжо падчас іх уваходжання ў склад Вялікага Княства Літоўскага (далей – ВКЛ). У 1250-я гг. адбылося першае прызначэнне рымска-каталіцкага біскупа для часткі беларускіх і літоўскіх зямель, калі вялікі князь літоўскі Міндоўг прыняў каталіцкае хрышчэнне і каралеўскую карону. Папа Рымскі Інакенцій IV падпарадкаваў новае біскупства сваёй уладзе. Яго межы супадалі з дзяржаўнымі граніцамі ВКЛ, але ўжо ў пачатку 1260-х гг. яно спыніла існаванне. У 20-я гг. XIV ст. нямецкія дамініканцы і французскія мелі ў Вільні і Новагародку па адным кляштары. Каталіцкія манахі былі пры дварах вялікіх князёў літоўскіх Віценя і Гедыміна [1, с. 154].

Наступны этап умацавання пазіцый каталіцтва ў ВКЛ пачаўся пасля падпісання паміж ВКЛ і Каралеўствам Польскім Крэўскай уніі 14 жніўня 1385 г. і шэрагу знешнепалітычных актаў, што замацавалі дзяржаўны і царкоўны саюз Польшчы і ВКЛ [3, с. 1–3]. У адпаведнасці з першым пунктам акта Крэўскай уніі, вялікі князь літоўскі «Ягайла з усімі сваімі братамі яшчэ не ахрышчанымі, сваякамі, панами, шляхтай вялікай і дробнай, якія жывуць ў яго землях, хоча, імкнецца і жадае сабе ахвотна прыняць веру каталіцкую святога рымскага касцёла» [3, с. 1]. Такім чынам, хрышчэнне павінны былі прыняць толькі тыя браты і падданыя Ягайлы, якія не былі ахрышчаныя. Каталіцкі касцёл у той час стаяў на пазіцыі, што праваслаўныя, прымаючыя каталіцызм, павінны былі зноў прыняць хрышчэнне. Як бачым, Ягайла не прыняў гэтай канцэпцыі, стаючы на пазіцыі легальнасці хрышчэння па праваслаўным абрадзе. 17 лютага 1387 г. прывілеем караля польскага і вялікага князя літоўскага Уладзіслава II Ягайлы было заснавана Віленскае біскупства [5, с. 1–9]. Яго тэрыторыя ахоплівала літоўскую і большую частку беларускіх зямель, акрамя паўднёва-заходніх з гарадамі Брэстам і Пінскам, якія зваходзілі ў склад Уладзімірскага біскупства з цэнтрам у г. Уладзімір на Валыні [1, с. 154].

Першапачаткова каталіцкая царква ВКЛ падпарадкоўвалася непасрэдна Папе Рымскаму, а з 1415 г. Віленскае і Жамойцкае (створана ў 1417 г.) біскупствы былі падпарадкаваны Гнезненскаму арцыбіскупу, прымасу польскага каталіцкага касцёла, а Уладзімірскае біскупства ў 1425 г. аб'ядналася з Луцкім [1, с. 154–155; 2, с. 62].

Да сярэдзіны XVI ст. на тэрыторыі Віленскага біскупства было створана 259 прыходаў. Канцэнтраваліся яны пераважна на захад ад умоўнай мяжы Браслаў–Паставы–Будслаў–Мінск–Нясвіж–Пінск. Значнымі групамі каталіцкае насельніцтва было прадстаўлена ва ўсіх буйных гарадах Беларусі [2, с. 63].

Структуру каталіцкай царквы дапаўнялі манаскія ордэны. У Беларусі пры садзейнічанні вярхоўнай улады і знаці засноўваліся кляштары: ордэна

францысканцаў – у Лідзе (1397 г.), Старых Ашмянах (канец XIV ст.) і Пінску (першая чвэрць XV ст.), ордэна аўгусцінцаў – у Быстрыцы (1390 г.) і Брэсце (пачатак XV ст.), ордэна бернардзінцаў – у Гродне (1494 г.) і Полацку (1498 г.). Місіянерская дзейнасць каталіцкіх кляштароў на беларускіх землях у гэты перыяд была мала прыкметнай [4, с. 250–252].

Дзякуючы вялікакняжацкім падараванням, каталіцкая царква ВКЛ у канцы XIV – сярэдзіне XVI ст. атрымала ва ўласнасць больш зямельных уладанняў, чым праваслаўная. Больш за дзве трэці іх размяшчаліся на беларускіх землях і ўяўлялі сабой першую найбуйнейшую латыфундыю ў гісторыі ВКЛ [6, с. 36–40]. Адбывалася пашырэнне ўплыву каталіцтва і заканадаўчае афармленне яго ў якасці пануючай канфесіі. Побач з саслоўным прывілеем для літоўскіх баяр-католікаў ад 20 лютага 1387 г., які надзяляў іх значнымі перавагамі ў правах у параўнанні з праваслаўнымі феодаламі, прынцыповае значэнне мела выданне польскім каралём і вялікім князем літоўскім Уладзіславам II Ягайлам прывілея ад 22 лютага 1387 г. [5, с. 11–15]. Ён утрымліваў дзве прынцыповыя пастановы: 1. Поўны фіскальны і судовы прывілей зямельнай уласнасці касцёла. Гэта азначала выдаленне зямельных уладанняў і жывучых там людзей з-пад дзяржаўнай улады і падпарадкаванне іх касцёльнаму верхаўству. 2. Забарона змешаных шлюбаў паміж католікамі і праваслаўнымі. Такі шлюб быў магчымы толькі тады, калі праваслаўныя (мужчына ці жанчына) пераходзілі ў каталіцызм. Пазней Гарадзельскі прывілей 1413 г. дэклараваў, што толькі католікі могуць займаць у ВКЛ вышэйшыя дзяржаўныя пасады, карыстацца маёмаснымі льготамі і мець асабістыя родавыя гербы [3, с. 60–72].

У канцы XV – першай палове XVI ст. рымска-каталіцкая царква ў ВКЛ перажывала крызіс. Да сярэдзіны XVI ст. каталіцкі касцёл яшчэ не закончыў пабудову сваіх цэнтральных і тэрытарыяльных структур, што засведчыла яго слабасць і неналежную працу сярод вернікаў. Быў нізкі ўзровень адукацыі духавенства. Выклікаў абурэнне яго амаральны лад жыцця, што вяло да змяншэння ці наогул страты аўтарытэту каталіцкага касцёла сярод вернікаў [4, с. 238, 242–243]. Гэта асабліва адчувалася ў перыяд Рэфармацыі.

Для пераадолення крызісу была праведзена рэформа, санкцыянаваная Трыдэнцкім саборам (1543–1563 гг.). Галоўная ўвага надавалася павышэнню адукацыі духавенства і дысцыпліны [6, с. 155].

Такім чынам, нягледзячы на падтрымку з боку дзяржавы, у сярэдзіне XVI ст. каталіцкі касцёл у ВКЛ яшчэ не меў завершанай арганізацыйнай будовы. Не на належным узроўні была яго місіянерская, асветніцкая і дабрачынная дзейнасць. Каталіцкі касцёл не меў вялікага ўплыву на беларускіх землях ВКЛ, дзе па-ранейшаму абсалютную большасць насельніцтва складалі прыхільнікі праваслаўя.

Літаратура

1. Ганчарук, І. Рымска-каталіцкая царква на Беларусі / І. Ганчарук, В. Грыгор'ева, А. Філатава, Э. Ярмусік // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : У 6 т. – Мінск : БелЭн, 1993–2003. – Т. 6. Кн. 1 : Пузыны – Усяя / Беларус. Энцыкл. ; Рэдкал. : Г. П. Пашкоў (галоўны рэд.) і інш. ; Маст. Э. Э. Жакевіч. – 2001. – 591 с. – С. 154–158.
2. Чаквін, І. У. Фарміраванне канфесій і іх эвалюцыя / І. У. Чаквін // Беларусь на мяжы тысячагоддзяў. Навуковае выданне. – Мінск : БелЭн, 2000. – 432 с. : іл. – С. 59–68.

3. Akta unji Polski z Litwą. 1385 – 1791 / wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz. – Kraków : Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa, 1932. – 633s.
4. Błaszczyk, G. Litwa na przełomie średniowiecza i nowożytności. 1492–1569 / G. Błaszczyk. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2002. – 298
5. Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji Wileńskiej. – Kraków : Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1932–1948. – T. 1. 1387–1507. Z. 1 / Oprac. J. Fijałek, W. Semkowicz. – 1932. – 292 s.
6. Ochmański, J. Powstanie i rozwój latyfundium biskupstwa wileńskiego (1397–1550). Ze studiów nad rozwojem wielkiej własności na Litwie i Białorusi w średniowieczu / J. Ochmański. – Poznań : Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 1963. – 223, [6] s.